

Terakki-i Maarif Cemiyeti Nizamnamesi

Hikmet Zeki KAPCI*

Özet

II. Meşrutiyet döneminde Kanun-i Esasi'de değişiklikler yapılmıştır. Böylece cemiyet kurmak kolaylaşmıştır. Cemiyetler genellikle İstanbul'da kurulmuştur. Bununla birlikte, taşrada da cemiyetlerin kurulduğu görülmektedir. Bu cemiyetler sayesinde milletin gelişmesine katkıda bulunulmuştur.

Terakki-i Maarif Cemiyeti Kayseri'de kurulmuş bir cemiyettir. Eğitimle ilgilidir. Kurucuları şehrin ileri gelenlerinden oluşmaktadır. Bu cemiyetle Kayseri'de okulların yaptırılması amaçlanmıştır. Böylece, şehirde eğitimin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Nizamnamesine ulaşabildiğimiz cemiyet hakkında başka bir kayda rastlanamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, II. Meşrutiyet, Kayseri, Nizamname, Cemiyet.

The Regulations of the Society of Terakki-i Maarif

Abstract

Changes have been made in the constitution during Constitutional Monarchy II. period. Thus, society has become easy to establish. Society generally has been established in Istanbul. However, it was seen be established the society in the provinces. This societies through the nation develops has been existed at the contribution.

Society of Terakki-i Maarif is society which has been established in the Kayseri. It is about education. The founders of the society consisted of leading of the city. It is intended to be made schools in Kayseri by this society. Thus, the development of education in the city was targeted. Another record about society that we can reach the regulations could not be found.

Key Words: Education, Constitutional Monarchy II., Kayseri, Regulations, Society.

* Erciyes Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü Öğretmeni
hikmetzekikapci@gmail.com

Giriş

Eğitimin, bireyin geleceğini hazırlamada, toplumların gelişmesinde ve en nihayet devletin güçlenmesinde önemli bir yere sahip olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu gerçek göz ardı edildiğinde bireyden devlete doğru bir çözümlenin yaşandığı görülmektedir. Bu çözümlenin sonucunda devletler tarih sahnesinden silinmekte, toplumlar esarete düşmektedir. Eğitim, içinde bulunduğu çağı anlayacak şekilde yapılandırılır ve geleceğe yönelik şekilde insanları yetiştirebilirse, o toplum ve devlet güçlü bir hale gelmektedir. Şayet bu durumun aksi bir vaziyet gerçekleşirse o zaman da devletler zayıflamakta ve zaman içinde yıkılıp tarih sahnesinden çekilmektedir.

Osmanlı Devleti'nde de durum farklı değildi. Küçük bir beylikten devlete, devletten imparatorluğa uzanan süreçte eğitime, çağının gerektirdiği değeri vermiştir. Böylece döneminin en güçlü devleti konumuna yükselmiştir. Ancak daha sonra dünyadaki gelişmelere gerektiği kadar ayak uyduramamış, her alanda olduğu gibi eğitimde de geri kalmaya başlamıştır. Durumun farkına varılmasını müteakip bir kısım düzenlemelere başvurulmuştur. Eğitimin geliştirilmesinde halkın katkılarına bir örnek teşkil eden cemiyetleşme çalışmalarına Kayseri'de kurulan Terakki-i Maarif Cemiyeti'ni de eklememiz gerekir. Makalemizde, bu cemiyetin tüzüğüne yer verilecektir.

Osmanlı'da Eğitim Alanındaki Gelişmeler

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'a kadar eğitim, devlet adamlarının veya zenginlerin kurduğu vakıflarla desteklenen okullarda verilmekteydi. Buralarda çocuklar İslam terbiyesine göre yetiştirilirdi. Medreselerde İslam din ve felsefesi okutulmaktaydı. Askeri ve sivil yönetici yetiştirmek için ise Enderun açılmıştı.

Ortaçağ Avrupa'sının tüm kurumlarında, "skolastik" adı verilen, Aristoteles'in tartışma kabul etmeyen kıyas mantığı hakimdi. Avrupa, XVI. yüzyıldan itibaren Rönesans, Reform, Hümanizma ve Aydınlanma Çağını yaşamak suretiyle Ortaçağ karanlığından kurtulmuştu. Osmanlılar ise XIX. yüzyıl başlarına kadar skolastik düşüncenin etkisinde kalmaya devam etmiştir.¹

Eğitim alanında düzenlemeler XVIII. yüzyıldan itibaren askeri okullarda başlamıştır. II. Mahmut devrinde, 1824'te "Talim-i Sıbyan" hakkında yayınlanan fermanla ilköğretimde ilk reform girişiminde bulunulmuştur. Ancak istenen başarı elde edilememiştir. Bilahare, Sultan II. Mahmut döneminde eğitimle ilgili konular Meclis-i Vala'da görüşülmüştür. 1838'de tarım, sanayi ve bayındırlık gibi işler için kurulan Meclis-i Umur-ı Nafia, eğitim de yararlı işlerden sayıldığından, eğitimden de sorumlu olmuştur. Bu meclis, 1839'da yayınladığı bir layiha ile eğitimin, insanın rahatı ve

¹ Cahit Yalçın Bilim; **Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1998, s.17-18.

mutluluğu ile memleketin gelişmesi ve kalkınması için gerekli bir unsur olduğunu belirtmiştir.²

1869'da Maarif Nizamnamesi yayınlandı. 1879'dan sonra kurulmaya başlayan Vilayet Maarif İdareleri sayesinde tüm imparatorlukta iptidailer, rüştiyeler, idadiler ve sultaniler açılmıştır. 1884'te idadiler için konulan özel vergi, idadilerin yaygınlaşmasında etkili olmuştur. 1900'de ülkedeki 29130 iptidaide 899932 öğrenci bulunmaktaydı. 1906'da imparatorlukta 109 idadide 20000 civarında öğrenci tahsil görmekteydi.³

Osmanlı'da Cemiyetleşme Alanındaki Gelişmeler

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, basın ve yayına hürriyet verilmesiyle birlikte, devrin aydınlarının öncülüğünde cemiyetler ve şirketler tesis edilerek eğitimde ilerleme sağlanmaya çalışılmıştır.⁴ Böylece, devlet eliyle eğitimde yenileşmeye gitmenin yanı sıra, aydınların öncülüğünde, halkın eğitime ağırlık verilmek suretiyle, eğitimin yurt genelinde yaygınlaştırılmasına çalışılmıştır.

Osmanlı toplumu için belirli fikir ve meslek sahiplerinin kendi aralarında tüzel kişilik oluşturmak suretiyle fikirlerini yaymaları ve mesleklerini icra etmeleri, yeni bir kavram ve uygulamaydı. Bunun sebebi İslam Hukuk'unda devlet dışında "kişi topluluğu" türünde tüzel kişilik anlayışından çok, vakıf türünden tüzellik anlayışının gelişmiş olmasıydı. Batılılaşma süreci içerisinde vakıf ve esnaf teşkilatları, bilim dernekleri için yeterli hukuki zemini sağlamaktan aciz idiler. Bunun sonucu olarak, Batı'dan alınan ilim ve fenler için yine Batı'dan hukuk ithal etmek uygun görülmüştür.⁵

Tanzimat dönemi ve öncesinde bilim derneklerinin kuruluşlarında padişah veya hükümetten izin alınıp alınmaması konusu tam olarak aydınlatılabilmemiş değildir. Tasvir-i Efkar'ın Şinasi tarafından yazılan 24 Nisan 1864 tarihli baş yazısında, Cemiyet-i Tedrisiyye-i İslamiyye namı ile bir heyet teşkil edilerek Maarif Nezaret-i Celilesi'nden ruhsat istendiği bildirilmektedir. Henüz 1869 tarihli Maarif-i Umumiyye Nizamnamesi çıkarılmadan önce de özel okul açmak için Maarif Nezareti'nden ruhsat ve ayrıca dernek kurmak için de "İrade"nin gerekli görüldüğü anlaşılabilir.⁶ Ancak, "Hükümet-i Seniyyenin ruhsat-ı resmiyyesi olmaksızın cemiyet-i edebiyeye ve hayriyye teşkilinin

² Bilim; a.g.e. , s.115.

³ İlhan Tekeli-Selim İlkin; **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, TTK Yayınları, Ankara 1993, s.75-76.

⁴ Osman Ergin; **Türkiye Maarif Tarihi**, Cilt:3-4, Eser matbaası, İstanbul 1977, s. 1447-1448.

⁵ Ekmeleddin İhsanoğlu; "Modernleşme Süreci İçinde Osmanlı Devletinde İlmî Ve Meslekî Cemiyetleşme Hareketlerine Genel Bir Bakış", **Osmanlı İlmî Ve Meslekî Cemiyetleri**, İstanbul 1987, s.3.

⁶ Hüseyin Hatemi; "Bilim Derneklerinin Hukukî Çerçevesi (Derneklerin Tüzelkişiliği)", **Osmanlı İlmî Ve Meslekî Cemiyetleri**, İstanbul 1987, s.82.

katiyyen memnu olduğu” belirtilen 1889 tarihli bir adliye tahrirat-ı umumiyesi, cemiyetlerin kurulmalarını ruhsata bağlayan ilk resmi metindir.⁷

II. Meşrutiyet’in ilanından sonra ortaya çıkan hürriyet ortamı içerisinde farklı gayelerle pek çok cemiyet kurulmaya başlandı. Siyasi, mesleki, ilmi, sosyal ve eğitimle ilgili kurulan tüm bu tüzel kişiliklere cemiyet adı verilmesi bir an evvel bir düzenleme yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bunun üzerine, önce 16 Ağustos 1909 tarihinde cemiyetleri tarif eden 121 numaralı kanun yürürlüğe girmiştir.⁸ Bilahare, 23 Aralık 1876 tarihinde kabul edilen Kanun-i Esasi’nin cemiyetlerin kurulmasına imkân tanıyan anayasa hükmü 21 Ağustos 1909 tarihinde 120. madde olarak anayasaya eklenmiştir.⁹ Böylece, anayasada düzenleme yapılmadan kanun çıkartılmak suretiyle garip bir uygulamaya da gidildiği görülmektedir. Bu kanunun ikinci maddesinde; “*cemiyet kurmak için önceden izin alınmasına gerek yoktur*” ifadesi yer almaktadır. Söz konusu kanunun 3., 4. ve 6. maddelerinde cemiyetlerin kurulmasına engel teşkil eden hususlar ele alınmıştır.¹⁰ Bu maddelerde; şer’i ve ahlakî kurallara ters düşen, halkı birbirine düşüren, hükümeti değiştirmeye çalışan, yürürlükteki kânun hükümlerine aykırı faaliyet gösteren, milliyet farkına dayanan, gizli çalışmayı amaçlayan derneklerin kurulmasının yasaklandığı belirtilmektedir.

Osmanlı Devrinde Kayseri’de Eğitim

⁷ İhsanoğlu; a.g.m. , s.4.

⁸ Bu Kânunda cemiyet; “*eşhâs-ı müteaddide tarafından malûmat veya mesailerini sûret-i daimede bi’t-tevhid mukaseme-i ribhden gayri bir maksatla teşkil edilen heyettir.*” şeklinde tarif edilmiştir. Fahri Taş; “Osmanlı Devleti’nde Azınlık Cemiyetlerinin Kurulması Ve Bulgar İttihâd-I Muallimîn Cemiyeti”, **Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt-Sayı: 4-1, Erzincan 2002, s.70-71.

⁹ İlave olunan yüz yirminci maddenin ilk fıkrası: Kanun-u mahsusa tebaiyet şartıyla Osmanlılar hakk-ı içtimaya maliktir. İlave olunan yüz yirminci maddenin ikinci fıkrası: Devlet-i Osmaniye’nin tamamîyet-i mülkiyesini ihlal ve şekl-i Meşrutiyet ve Hükümeti tağyir ve Kanun-i Esasi ahkamı hilafında hareket ve anasır-ı Osmaniye’yi siyaseten tefrik etmek maksatlarından birine hadim veya ahlak ve adab-ı umumiyyeye mugayir cemiyetler teşkili menuu’ olduğu gibi alehtlak hafî cemiyetler de memnudur. Recai G. Okandan; **Amme Hukukumuzun Ana Hatları**, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1959, s.339-341.

¹⁰ Cemiyetler Kanunu’nun 3. maddesinde “*Ahkâm-ı kavanine ve âdâb-ı umûmiyyeye mugâyir bir esas-ı gayr-ı meşru’a veya asayiş-i memleket ve tamamîyet-i mülkiye-i devleti ihlâl ve şekl-i hâzır-ı hükümeti tağyir ve anâsır-ı muhtelif-i Osmaniye’yi siyaseten tefrik maksadına müstenid olmak üzere cemiyetler teşkili caiz değildir.*” 4. Maddesinde, “*Kavmiyet ve cinsiyet-i esas ve ünvanlariyle siyasî cemiyetler teşkili memnu’dur.*” 6. Maddesinde, “*Hafî cemiyetler teşkili kat’iyyen memnu’dur...*” denmektedir. Taş; a.g.m. , s.71.

Kayseri tarih boyunca eğitim alanında önemli bir şehir olmuştur. Devrinin önemli medreseleri bu şehirde açılmıştır. Bunlardan bazıları, Melikgazi Medresesi (1135), Hoca Hasan Medresesi (1193), Şifaiye Medresesi (Gıyasiye ve Çifteler), Hunat Medresesi (1237), Sıraceddin Medresesi (1240), Hacıkılıç Medresesi (1249), Sahabiye Medresesi (1267), Pervane Medresesi (1277), Köşk Medresesi (1339), Avgunlu Medresesi, Hatuniye Medresesi (1442), Kocabey Medresesi(1546)dir.¹¹ Bu medreselerin ihtiyaçları vakfiyelerinden elde edilen gelirlerden karşılanmıştır. Ancak, zamanla bilim dallarına ehil olmayanlar atanmaya başlanmış, vakıf gelirleri özel kişilerin ellerine geçmiş, sınav usulünün kaldırılmasıyla yetersiz kişiler talebe olarak alınmaya başlanmış ve neticede medreselerin eski parlaklığı kalmamıştır.¹²

1867 senesinin Haziran ayında tamamlanan “Vilayet Nizamnamesi” ile vilayetler sancaklara, sancaklar kazalara, kazalar nahiyelere, nahiyeler de köylere bölünmüştü. Kayseri Sancağı, Ankara Sancağı ve Bozok Sancağı ile birlikte vilayet merkezi olan Ankara’ya bağlandı. Livalarda birer meclis kurulmasına karar verildi. Bu meclis bulunduğu livanın mektep, hapisane gibi kurumların yapım ve onarımı dışında yolların yapım ve onarım işlerine de bakmaktaydı.¹³ Kayseri’de, Geleceki namıyla meşhur, Kaptan Paşa unvanı ile Bahriye nazırlığı yapan, Ahmet Paşa, Kayseri’de “Mekteb-i Rüşdi” binasını yaptırmıştır(1868-1869). İnşaatına halkın da yardım ettiği, eski ser-askerlerden Ali Saip Paşa tarafından memleketi olan Talas’ta binası yaptırılan “Mekteb-i Rüşdi” 1869’da eğitime başlamıştır.¹⁴ 1870 yılında Kayserili Ahmet Paşa tarafından açılan Rüştîye, İdadinin meydana gelmesinde önemli bir merhale olmuştur. Bugünkü Kayseri Lisesi “Derece-i Ula Mekteb-i Mülkiye İdadisi” adıyla 13 Eylül 1893 tarihinde kurulmuştur.¹⁵

1898-1899 tarihli salnameye göre, Kayseri merkezde bir idadi, üç iptidai ve Develi’de bir iptidai ve rüştiye bulunmaktadır. İdadi hariç diğerlerinin halkın yardımlarıyla inşa edildiğini görmekteyiz. 1900-1901 tarihli Maarif Salnamesi’nde okul sayısında herhangi bir artış söz konusu değildir. 1901-1902 tarihli Maarif Salnamesi’nde ise bu okullara ilave olarak Kayseri merkezde İnas-ı İbtidaisi (Kız Ortaokulu) yaptırılmıştır. Yapımında ne kadar para harcandığı bilinmeyen okulun masraflarının halk

¹¹ Zübeyr Kars; “Kayseri Eğitim Tarihi Üzerine Bir Deneme”, **I. Kayseri Ve Yöresi Tarih Sempozyumu**, Kayseri 2000, s.177-178.

¹² Mehmet Palamutoğlu; **Kayseri Tarihi (Mir’at-ı Kayseriyye)**, Kayseri Özel İdare Müdürlüğü ve Kayseri Belediyesi Birliği Yayınları-2, Kayseri 1987, s.13.

¹³ Halit Erkiletlioğlu; **Geniş Kayseri Tarihi**, Can Matbaası, Kayseri 2006, s.518-519.

¹⁴ Erkiletlioğlu; **a.g.e.**, s.570-571.

¹⁵ Yusuf Özmerdivenli; “Kayseri Eğitim Tarihinin Ulu Çınarı Kayseri Lisesi’nin Kayserinin Eğitim-Öğretim Tarihindeki Yeri Ve Önemi”, **I.Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu**, Kayseri 2000, s.242.

tarafından karşılandığı görülmektedir.¹⁶ 1903-1904 Maarif Salnamesi'nde, Mekteb-i İdadi'de 115, Talas Nahiyesi Mekteb-i Rüşdiyesi'nde 45, Develi Kazası Mekteb-i Rüşdiyesi'nde ise 62 öğrencinin tahsil gördüğü kaydedilmiştir.¹⁷ Ankara vilayetinde öğrencinin toplam nüfusa oranı 3,66/1000 olarak gözükmektedir.¹⁸ XX. asrın ilk yıllarında Kayseri merkez livada Kurşunlu Sıbyan, Lalapaşa, Hatiroğlu, Yeni Camii, Güllük, Hasanlı Mahallesi ve Kazgancılar Mekteplerinin de içinde bulunduğu 56 sıbyan mektebi bulunmaktaydı. Bu tarihlerde Kayseri'de hemen her 3 camiden birisinde bir sıbyan mektebinin olduğu anlaşılmaktadır.¹⁹

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Kayseri'de okullaşma oranının hızla arttığı görülmektedir. Meşrutiyet ilan edildiğinde Ankara Vilayeti'ne bağlı bir liva olan Kayseri Sancağı'nda okullaşma oranı binde 73 civarında iken devrin ikinci yarısında müstakil sancak haline getirilmesiyle okullaşma oranı binde 200'e yükselmiştir.²⁰ 1909 yılında Ankara Darülmualiminin bir şubesi açılmış, bir yılda 25 öğretmen yetiştirmiştir. 1910'larda Kayseri'de eğitim yapan resmi ilkokulların altısı erkek, üçü kızlara mahsustur. 1329-1330 öğretim yılında 46 genel okul, 994 özel okul, yani toplam 1040 ibtidai mektebi vardır.²¹

Mutasarrıf Muammer Bey'in Kayseri'de eğitimin gelişmesindeki gayretleri göz ardı edilemez. İki yıllık mutasarrıflık görevi içerisinde toplam ellidört okulun yapılmasını sağlamıştır.²² Bunlardan bazıları, şehir merkezinde 18 ilkokul, 1 kız rüştiyesi, 1 erkek öğretmen okulu, Develi'de 6, İncesu'da 2 ve Talas'ta 1 ilkokul binasıdır. Böylece açılan okul sayısı 29'u buluyordu. 8 mektebin inşaatı bitmiş, 13 okulda bitmek üzere idi.²³

¹⁶ Serhat Karadurmuş; **20.Yüzyılın Başlarında Kayseri'de Eğitim**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2006, s.66.

¹⁷ **Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321(1903-1904)**, Asr Matbaası, s.344

¹⁸ **a.g.s.** , s.350

¹⁹ Kars; a.g.m. , s.180

²⁰ Neslihan Altuncuoğlu; **Modern Kayseri'nin Mimarlarından Vali Ahmet Muammer Bey (1874-1928)**, Kayseri Valiliği Yayınları, Kayseri 2009, s.53. Ayrıca bu gelişmede, 1328 yılında yürürlüğe giren Teşkil-i Vilâyat Kanunuyla, iptidaîye, rüştiye ve 5 senelik idadîlerin valilerin idaresine verilmesi etkili olmuştur. Bülent Akkaya; **H. 1330/ M. 1912 Tarihli Erciyes Gazetesinin 14-21'inci Sayıları**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2006, s.170

²¹ Kars; a.g.m., s.182

²² Kars; a.g.m., s.181

²³ Ahmet Nedim Kilci; **Ahmet Hilmi KALAÇ(1888-1966)**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2005, s.30

Terakki-i Maarif Cemiyeti Nizamnamesi

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra cemiyetlerle ilgili yapılan kanun ve Kanun-i Esasi'deki düzenlemeleri takiben pek çok alanda cemiyetler kurulmaya başlanmıştır. Bu cemiyetlerin ekserisi İstanbul merkezli olmakla birlikte, taşrada da cemiyetlerin açılmaya başlandığı görülmektedir.

Kayseri'de bu dönemde eğitimle ilgili faaliyette bulunmak maksadıyla “Terakki-i Maarif Cemiyeti” kurulmuştur. Cemiyetin nizamnamesinde kuruluş tarihi olarak Hicri 1329 Rumi 1327 geçmektedir. Ay ve gün bilgisi bulunmamaktadır. Miladi olarak 14.03.1911 – 22.12.1911 tarihleri arasında kurulduğu görülmüyor. Net bir zaman saptaması yapılamamaktadır. Ancak kurucuları arasında yer alan, cemiyetin reis muavinliği görevinde bulunan ve o gün Kayseri'nin önde gelen şahıslarından biri olan Ahmet Hilmi (Kalaç) Bey'in 1911 Temmuz ortalarında Adana'ya tayininin çıktığı²⁴ göz önüne alındığında Mart ile Temmuz ayları arasında kurulmuş olması ihtimali güçlenmektedir. Nizamname Erciyes Matbaası'nda basılmıştır. Kayseri'de yayınlanan ilk Türk gazetesi olan Erciyes Gazetesi'nin de bu matbaada basıldığı göz önüne alındığında cemiyetin kuruluşuyla ilgili gazetede bilgi verilmiş olması gerekmektedir. Cemiyetin kurulduğu tarihe göre gazetenin 28-46. sayılarından birinde bilgi verilmiş olmalıdır. Ancak, tüm gayretlerimize rağmen gazetenin 1.-69. sayılarına ulaşmak mümkün olmadı. Prof. Dr. Ali Aktan ve Yrd. Doç. Dr. Özen Tok tarafından hazırlanan Erciyes Gazetesi'nin yeni numara ile 1.-42. Eski numara ile 70.-111. sayılarını içeren kitabın incelenmesi sonucunda da cemiyetle ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.²⁵ Ayrıca, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Erciyes Gazetesi üzerine tezler hazırlanmıştır. Bu tezlerin incelenmesi sonucunda da herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.²⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yaptığımız katalog taramasında, “Terakki-i Maarif” adıyla hemen hemen aynı tarihlerde, farklı yerlerde cemiyetlerin kurulduğu²⁷ görülmekte ise de Kayseri'de kurulan bu cemiyetle ilgili bilgi bulunmamaktadır.

²⁴ Kilci; a.g.t. , s.36

²⁵ Ali Aktan-Özen Tok; **Kayseri'nin 1910'lu yıllarda Yayınlanan İlk Gazetesi Erciyes**, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Yayın No:62, Kayseri 2009, s.65-508.

²⁶ Hazırlanan tezler: Ercan Güngör; **H. 1330 / M. 1912 Tarihli Erciyes Gazetesi'nin 22.-29. Sayıları (Transkripsiyon Ve Değerlendirme)**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2005. Bülent Akkaya; **H. 1330/ M. 1912 Tarihli Erciyes Gazetesinin 14-21'inci Sayıları (Transkripsiyon Ve Değerlendirme)**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ocak 2006 Kayseri. Esra Ayan; **H. 1330/M. 1912 Tarihli Erciyes Gazetesi'nin 30-42. Sayıları (Transkripsiyon Ve Değerlendirmesi)**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şubat 2006 Kayseri.

²⁷ Ankara'da kurulan Terakki-i Maarif Cemiyet'inin nizamnamesi ile ilgili kayıt için : BOA; DH.İD.,80/4, 05/M /1332 (Hicrî)

İki bölüm ve bir zeylden oluşan nizamname 18 maddedir. Nizamnamenin sonunda iki kısım halinde azaların isimlerine yer verilmiştir. Birinci kısımda idare heyetinin, ikinci kısımda ise “Mülazım Azalar”ın isimleri yer almaktadır. Altı maddeden ibaret birinci bölümde cemiyetin amacından bahsedilmiş, bu amacın gerçekleşmesi için neler yapmayı hedefledikleri yazılmıştır.

Osmanlılar arasında eğitimin geliştirilmesinin amaçlandığı kaydedilmiş (Madde 1) ve bunun gerçekleştirilebilmesi için cemiyet adına özel okullar açılmasının hedeflendiği ifade edilmiştir(Madde 3). Bu okullarda öncelikli olarak fakir ve kimsesiz olup eğitim alması zor olan çocukların okutulması hedeflenmiştir(Madde 2), açılacak olan okulların idaresi, idare heyeti tarafından hazırlanacak olan yönetmelikle sağlanması kararlaştırılmıştır(Madde 4). Ancak, okulların teftiş ve kontrollerinin Osmanlı Devleti'nin kanun ve yönetmeliklerine göre yapılması gerektiği ifade edilmiştir(Madde 6). Ayrıca, nizamnamede Türkçeye özel önem verildiğini müşahede etmekteyiz. Farklı okullarda okumakta iken genel sınavlarında Türkçeden birincilik kazananlara ödül verilmesi kararlaştırılmıştır(Madde 5).

Nizamnamenin ikinci bölümünde, üyelik şartları ile görev ve hakları belirtilmiş, cemiyetin nasıl idare edileceğinden bahsedilmiştir. Üye olabilmek için 1 Kuruş veya daha fazla aidat ödemenin kâfi olduğu, aidatını ödeyen üyenin İdare Heyetinin seçiminde oy kullanma hakkını kazanacağı belirtilmiş, üyenin isteğine bağlı olarak aidatının birkaç aylığını ya da bir yıllığını bir seferde ödemesine imkân tanınmıştır(Madde 7). Aidatını üç ay vermeyen kişilerin üyelikten atılması kararlaştırılmış, bunların cemiyetten herhangi bir hak iddia etmesinin mümkün olmadığı açıkça vurgulanmıştır(Madde 10). Üyelikten ihraç için diğer bir neden de; Kayseri'den ayrılan üyelerin aidatlarını göndermeye devam etmemeleri durumu olarak ifade edilmiştir. İsterlerse gittikleri yerde aynı maksatla bir cemiyet teşkil ederek aidatlarını oraya ödeyebilecekleri kaydedilmiştir(Madde 11). Bu üyelerin isimleri ve varsa lakaplarının kaydedilmesi için bir defter tutulması gerektiği ifade edilmiştir. Bu kişilerin içinden cemiyetin amacına ters düşecek tavır ve davranışlarda bulunanların idare heyetinin kararıyla cemiyetten atılacakları, ihraç edilen kimselerin cemiyetten herhangi bir hak iddia etmesinin mümkün olmayacağı vurgulanmıştır(Madde 8). Cemiyetin üye sayısını artırmak için mevcut üyelere cemiyeti tanıtıcı çalışmalar yapılması istenmiştir. Ayrıca, cemiyetin yüksek gayelerini anlayarak kendiliğinden kaydolmak isteyenler idare heyetince üye olarak kabul edileceği ifade edilmiştir(Madde 9).

Senede bir kere mart ayında, eğitim öğretim durumunu, idari meseleleri ve senelik hesapları görüşmek üzere kayıtlı olan azaların toplanması kararlaştırılmıştır(Madde 12). Üç ayda bir de idare heyetinin toplanması istenmiş, bu toplantıda hesaplarla ilgili tutukları raporları ilan etmeleri gerektiği belirtilmiştir(Madde 13). Senede bir kere yapılan toplantıda idare heyetinin de seçilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak ilk yıl nizamnamede isimleri yazılı olan kişilere bu görev verilmiştir. Bu şahıslardan bir sebeple cemiyetle ilişkisi kesilenlerin yerine görevlendirilmek üzere

“mülazım azalar” da belirlenmiştir. Her sene bu üyelerin yarısı değiştirileceği, tekrar üye seçilmenin önüne herhangi bir engel olmadığı vurgulanmıştır(Madde 14). İdare heyeti bir başkan, bir başkan yardımcısı ile veznedarlık ve kâtiplikle görevli üyelerin de içinde olduğu on kişiden oluşmuştur(Madde 15). İdare heyetinin görevi, cemiyete ait işleri yerine getirmek, karşılaşılan sorunları çözmek ve resmi işleri takip etmek şeklinde tanzim edilmiştir(Madde 16). Cemiyetin gelirleri için öncelik üye aidatlarına verilmiş, bilahare, hayır sahiplerinin yapacağı bağışlar ile idare heyetince bulunacak uygun gelir kaynakları ifade edilmiştir(Madde 17).

18. madde, “Zeyl” bölümünde yer almaktadır. Bu maddede cemiyete yapılacak hayırlarla ilgili hüküm yer almaktadır. Cemiyete, en az 200 Kuruşluk menkul veya gayr-i menkul bağışlayanlar için isimlerinin kaydedileceği bir defter tutulacağı, her sene yapılacak genel kurul toplantısında bu isimlerin okunacağı belirtilmiştir. Ayrıca, bu isimlerin gazetelerde neşredileceğine de yer verilmiştir.

Cemiyetin idare heyetinin başkanlığına ilk yıl için Kazım Bey getirilmiştir. Ahmet Hilmi(Kalaç) Bey’e de başkan yardımcılığı görevi verilmiştir. Süleyman Bey, Emin Bey, Ramiz Bey, Ali Raşid Bey, Nurullah Bey, Osman Bey, Nuh Bey ve Halil Bey de idare heyetinin azalarıdır. İdare heyetinden bir şekilde eksilme olmasına karşılık on kişilik bir mülazım aza tayin edilmiştir. Bunlar; Muallim Hacı Bekir, Muhaddiszade Emin, İdadi Kâtibi Feyzullah, Darümuallimin Muallimi Abdullah, Yağmurzade İsmail, Mollazade İbrahim, Ziraat Muallimi Şaban, Güherçile Fabrikası Kâtibi İsmail, Taşcızade Mehmed ve Yahyalızade Hacı Rıza isimli şahıslardır.

Cemiyetin Başkanı Kazım Bey, o dönemde Kayseri Mahkeme-i Şer’iyye’si Başkâtibidir.²⁸ Başkan Yardımcısı Ahmet Hilmi(Kalaç), Kayseri Lisesi’nde tarih öğretmenliğiyle birlikte Mutasarrıf Muammer Bey’in yanında Maiyet Memurluğu da yapmaktadır. Ayrıca haftalık çıkartılan Erciyes Gazetesi’nde de yazı yazmaktadır.²⁹ Ramiz Bey, Meclis-i İdare Başkâtibidir.³⁰ Ziraat Muallimi Şaban, Erciyes Gazetesi’nde yazı yazarlar arasındadır. Aynı zamanda Ahmet Hilmi(Kalaç) Bey, Süleyman Bey, Nurullah Bey ve Taşcızade Mehmed Bey İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Kayseri şubesindeki toplantılara sürekli katılanlar arasındadır.³¹ Görülüyor ki; cemiyetin kurucuları Kayseri’nin önde gelen şahıslardır. Kayseri’nin idaresi ve eğitiminde etkili kişilerdir.

Sonuç

²⁸ Kilci; **a.g.t.** , s.35

²⁹ Kilci; **a.g.t.**, s.29

³⁰ Kilci; **a.g.t.**, s.191

³¹ Kilci; **a.g.t.**, s.193

Eğitimin, bir milletin gelişmesinde ve ilerlemesinde ne denli önemli bir güç olduğunun anlaşılması oranında eğitime verilen önem de artmıştır. Devlet eliyle gerçekleştirilen eğitimin modernleştirilmesi çalışmaları özellikle II. Meşrutiyet'in ilanından sonra cemiyetler kurmak suretiyle halkın katkısıyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Böylece, milletin maddi ve manevi desteği ile eğitim alanındaki gelişmelerin hızlandırılması hedeflenmiştir.

Kayseri'de kurulan Terakki-i Maarif Cemiyeti, taşrada kurulan eğitimle ilgili cemiyetlerden birisidir. Kurucularının şehrin ileri gelenlerinden olması yoğun bir faaliyeti olacağını düşündürüyor olsa da şu ana kadar ulaştığımız bilgilerde herhangi bir faaliyeti mevcut değildir. Yılda bir kez Mart ayında toplanması ve bu toplantının sonucunda yardımseverlerin listesinin gazetelerde yayınlanması nizamnamede yer almasına rağmen Erciyes Gazetesi'nin mevcut nüshalarında yapılan incelemede hiçbir bilgiye rastlanmamıştır. Nizamnamede, azaların ve yardımseverlerin isimlerinin ayrı ayrı kaydedildiği iki defterin tutulmasının kararlaştırıldığını görüyoruz. Maalesef, bu defterlerle ilgili bir bilgiye de ulaşamamıştır.

Tüm bunlara rağmen, Meşrutiyetin sağladığı hürriyet ortamında, Türk milletinin eğitiminin ilerlemesine katkıda bulunmak amacıyla yapılan bu teşebbüs takdire şayandır. Trablusgarp harbinin devam ettiği bir dönemde eğitim için çaba sarf ediliyor olması dikkat edilmesi gereken bir husustur.

Nizamnamede, cemiyetin amacı eğitimin geliştirilmesi için okullar açılması şeklinde belirtilmiştir. Bu bağlamda halktan yardım toplanması için gerekli maddeler de nizamnameye eklenmiştir. Ancak, eğitimin geliştirilmesi için, kitap bastırılması, yabancı eserlerin tercümesi, dergi çıkartılması, konferansların tertip edilmesi ve araştırma yapılması gibi hususları içeren bir madde mevcut değildir. Okullaşmanın henüz yeterince yapılamadığı bir dönem olması hasebiyle bu normal gibi gözükse de; kalitenin artırılması için kesinlikle bunların yapılması şarttır.

Ayrıca, Türkçeye özel bir önem verildiğini görmekteyiz. Dilimizdeki yozlaşma göz önüne alındığında, ecdadımızın ne kadar isabetli davrandığını daha iyi anlamaktayız.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

BOA; DH.İD.,80/4

Salnameler

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321(1903-1904), Asr Matbaası.

Tetkik Eserler

A. Kitaplar

AKTAN, Ali – TOK, Özen; **Kayseri'nin 1910'lu yıllarda Yayınlanan İlk Gazetesi Erciyes**, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Yayın No:62, Kayseri 2009.

ALTUNCUOĞLU, Neslihan; **Modern Kayseri'nin Mimarlarından Vali Ahmet Muammer Bey (1874–1928)**, Kayseri Valiliği Yayınları, Kayseri 2009.

BİLİM, Cahit Yalçın; **Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1998.

ERGİN, Osman; **Türkiye Maarif Tarihi**, Cilt:3-4, Eser matbaası, İstanbul 1977.

ERKİLETLİOĞLU, Halit; **Geniş Kayseri Tarihi**, Can Matbaası, Kayseri 2006.

OKANDAN, Recai G.; **Amme Hukukumuzun Ana Hatları**, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1959.

PALAMUTOĞLU, Mehmet; **Kayseri Tarihi (Mir'at-ı Kayseriyye)**, Kayseri Özel İdare Müdürlüğü ve Kayseri Belediyesi Birliği Yayınları-2, Kayseri 1987.

TEKELİ, İlhan - İLKİN, Selim; **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, TTK Yayınları, Ankara 1993.

B. Makaleler

İHSANOĞLU, Ekmeleddin; “Modernleşme Süreci İçinde Osmanlı Devletinde İlmî Ve Mesleki Cemiyetleşme Hareketlerine Genel Bir Bakış”, **Osmanlı İlmî Ve Mesleki Cemiyetleri**, İstanbul 1987, s.1-32.

TAŞ, Fahri; “Osmanlı Devleti'nde Azınlık Cemiyetlerinin Kurulması Ve Bulgar İttihâd-I Muallimîn Cemiyeti”, **Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt-Sayı: 4-1, Erzincan 2002,s.65-87.

HATEMİ, Hüseyin; “Bilim Derneklerinin Hukukî Çerçevesi (Derneklerin Tüzelkişiliği)”,**Osmanlı İlmî Ve Mesleki Cemiyetleri**, İstanbul 1987, s.75-84.

ÖZMERDİVENLİ, Yusuf; “Kayseri Eğitim Tarihinin Ulu Çınarı Kayseri Lisesi'nin Kayserinin Eğitim-Öğretim Tarihindeki Yeri Ve Önemi”, **I.Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu**, Kayseri 2000, s.241-254.

KARS, Zübeyr; “Kayseri Eğitim Tarihi Üzerine Bir Deneme”, **I.Kayseri Ve Yöresi Tarih Sempozyumu**, Kayseri 2000, s.175-191.

Tezler

-
- AKKAYA, Bülent; **H. 1330/ M. 1912 Tarihli Erciyes Gazetesinin 14-21'inci Sayıları**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2006.
- AYAN, Esra; **H. 1330/M. 1912 Tarihli Erciyes Gazetesi'nin 30-42. Sayıları (Transkripsiyon Ve Değerlendirmesi)**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şubat 2006 Kayseri.
- GÜNGÖR, Ercan; **H. 1330 / M. 1912 Tarihli Erciyes Gazetesi'nin 22.-29. Sayıları (Transkripsiyon Ve Değerlendirme)**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2005.
- KARADURMUŞ, Serhat; **20.Yüzyılın Başlarında Kayseri'de Eğitim**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2006.
- KİLCİ, Ahmet Nedim; **Ahmet Hilmi KALAÇ(1888-1966)**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2005.

EK.1: Nizamnamenin İlk Sayfası.

